

Érték és időszerűség

JEGYZET A FIATALOK NÉPMŰVÉSZETI STÚDIÓJÁRÓL

Sok zuhanás és boldogtalan elernyedés tanúja voltam az utolsó húsz-egynéhány esztendőben. Agyak és szemek vizenyősödtek el közvetlenül a közelemben is. Értendő hát, ha az első életképes és megbízható szóra fölkapom a fejemet, s ha az első izgatott képzeletnek ajtót nyitok.

Ezért nyitottam ajtót két esztendeje, annak az öt-hat robbanékony, értelmes, sőt elragadóan erőszakos fiatal férfinak és nőnek, aki több társa nevében azzal a tervvel keresett föl, hogy szeretné létrehozni Magyarországon a Fiala Népművészek Stúdióját, s én, akit a népi kultúra ügye láthatóan érdekel, segítsek nekik ebben a vállalkozásban. Elhatározásuk s elképzelésük olyannyira érett volt, hogy jóformán csak biztatásomat s csökönyös hitemet keverhettem az övékéhez.

Két, hínárral belepett esztendő után örömmel írhatom le, hogy a Stúdió megalakult. Megalakult és működik.

Ifjú népművészek porondra lépése ezerkilencszázhetvenháromban? Netán östetehségek jelentkezése újra? Avas szalonnával bedörzsölt műparasztoké? Utó-népfiaaké? Vagy csődbe került festőké, szobrászoké, kerámikusoké, ötvösöké, akik vészkijáratot az újra divatossá vált népművészet pincaajtóján át keresnek maguknak?

A kérdések — sietve jelentem ki — nem az én kérdéseim, hanem a gyanakvóké, az előítélet-raktárosoké, akik ha a népi kultúrával kapcsolatban ügyekről hallanak, azonnal a tegnapi napok visszhangját hallják. Valamit, ami már időszerűtlen, ami föld alatti, halott füleknek való csupán, nem pedig nekünk.

A félreértések ebben is, mint annyi másban, századosak.

Kezdem először a legtetszetősebb váddal: a divattal. Vajon nem azért pendültek-e meg a fiatalok közül néhányan — kérdik magabiztosan sokan —, mert divat lett újra a népművészet? Divat a népdal, a néptánc, a népzene, sőt újabban már a régi parasztingek, kékosztó parasztkabátok is követelik a polgárjogot a szekrényekben?

De igen, azért is, a divat miatt is — bólogathatok jó lelkiismerettel. S teszem is hozzá rögtön: soha magával ragadóbb divatot! Soha lelkesítőbbet és utánozni-valót! Elvégre itt olyan divatkirályok uralkodnak, mint Csokonai, Petőfi, Arany, Bartók, Kodály, hogy csak a magyarok közül is a legnagyobbakat említssem. Elgondolni is vereség: ha ők nem teremtenek divatot, mennyivel kevesebbet tudnánk magunkról, hogy kik vagyunk, miféle földek, indulatok, játszadozások, félelmek, dühök, elborulások szülöttei.

Ehhez a divatváddhoz rögtön kapcsolódik a másik vád is, vagy szelídebbre csiszolva a szót, a másik aggodalom: hogyan lehet ma erőszakkal föltámasztani a népi kultúrát, amikor létrehozója és őrzője — a parasztság — átalakult, amikor életformája, mint háttérül szolgáló díszlet, az idő földönfutó tűzétől meggyulladt és füstbe ment.

Újra egy gondolat, amit az igazság látszata megmérgezett.

Azért a látszata, mert aki komolynak és történelminek véli ezt a gondolatot, két alapvető fogalmat kever össze: az érték és az időszerűség fogalmát. Attól, hogy népi műveltségünke: a legutolsó időkig éltető és fönntartó parasztság életformája megváltozott, mért változott volna meg a népi kultúra értéke? Mért hullott volna át a szitán? A középkor, a középkori életforma ugyanígy elmúlt, de ami értéket kiverítkezett magából és fölhalmozott, még ma is eleven. Hol a dantei lépték

nagyságával hat, hol a szikár fenyegetettség újra és újra megismétlődő diktatúrájával, hol pedig gyötrő látomások erejével.

A Stúdiót megteremtő fiatal népművészek, akik között ugyanúgy akad „östehetségnek” számító fafaragó, mint országos híru kerámikus vagy modern építőművész, épp ezt a kultúrák közti egyenlőtlenséget akarják megszüntetni.

Mindenekelőtt azzal, hogy egyenrangúnak tekintik őket.

Nem régen New York egyik lenyűgözően gazdag földtörténeti, őslénytani s néprajzi múzeumában a sok látnivalótól elfáradva, a városra nyíló nagy ablak meyledésében húzódtam meg. Véletlenül is úgy adódott, hogy látószögembe egyszerre kerültek bele Manhattan felhőkarcolói és az óceániai faragott totemoszlopok. Később teremről teremre haladva, már szinte a testi lázzal azonos szellemi izgalommal figyeltem, hogy a legmodernebb építészeti s tárgyi formák milyen jó feszültséget teremtve egészítik ki egymást az őskultúrák, illetve a primitív kultúrák tárgyi, vallási használati eszközeivel.

A bartóki ellenpontozás kíméletlen, telített s világokat egymással összeszikráztató eszméjét láthattam megfestesülni.

A szellemi műhelybe tömörülő fiatalok törekvése is hasonló. A népművészetet elsősorban nem a saját világán belül kívánják megújítani. Hanem különféle viszonylatrendszeren belül.

Más szóval: ha kiindulásnak és ha ősforrásnak tekintik is, semmiképpen sem végcélnak. Ha lesznek köztük, akik lemásolnak is egy-egy tálat, kancsót, butéliát, pirossal vagy feketével kivarrott ingujjat, ingvállat, nem azért másolják, hogy rokonszenvüket fejezzék ki egy nép szokása és kultúrája iránt, vagy hogy egy kiállítási terem falát díszítsék néhány hétig, hanem hogy egy új összegezésben a népművészet fölhasználásának ezt a legelemibb módját is elfogadtassák.

Mi a leghatározottabb és egyúttal minden eddigi próbálkozástól eltérő vonása annak az összegző szándéknak, amelyre a Fiatalok Népművészeti Stúdiója készül? Példával talán jobban tudom érzékeltetni ezt, mint esztétikai dadogással.

A Stúdió fiatal művészei olyasféle munka és stílus kialakítására szövetkeztek, amely a kanáltól a faragott székiig, a faldíszektől a fölépülő ház homlokzatáig magán hordja egy nép sajátos ízlésjegyeit. Bartók nevét már említettem, de ha mellé írom még Kós Károlyét, talán világosabb lesz a szándékot megjelölő útírány.

Népművészet? Csak részben.

Iparművészet? Képzőművészet? Csak annyiban, amennyiben alapformái nem a mindenütt honos, civilizációs keverékkultúrák alapformáira emlékeztetnek, hanem a mi népi kultúránk tárgyi, építészeti és formai elemeire.

Talán mondanom is fölösleges, hogy a Stúdió erőteljes célkitűzéseivel sem tör kizárólagosságra.

Legfőljebb önállóságra.

Arra, hogy versenytársa lehessen annak a beszűkült, megromlott, édeskészségben és cifraságokban dózsóló „népművészeti” árutermelésnek, amely nemcsak a turistákat, de a hazaiakat is megtéveszti; amely a nótás és a zománcos lelkünket népszerűsíti valamiféle végzetes félreértésből.

E sebtiben írt sorok helyett talán előkelőbb lett volna néhány ajánló mondat, amely az alábbi fotókat is bevezeti. Hogy az emelkedetebb hangot visszatartva mégis a bőbeszédűséget választottam, annak egyszerű oka van. A folyóiratban közzölt munkák mozdulatlanságukkal inkább csak sejtetnek valamit, mint képviselnek. Kockák egy nagyobb arányú mozaikból, amelyek így külön-külön is értékesek, de igazi értékeiket csak akkor árulják el, ha emberek környezetében kerülnek majd a helyükre, együtt, egymással összhangot teremtve, használhatóságukkal és természetüket kifejező vonásaik ismerős hullámmzásával.